

Дьордяй Володимир Іванович –
ад'юнкт кафедри кримінального
права Національної академії внутрішніх
справ

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗАПОБІГАННЯ ЗГ'ВАЛТУВАННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ НЕПОВНОЛІТНІ

Розглянуто основні економічні та соціальні заходи, спрямовані на запобігання згвалтуванням, що вчиняють неповнолітні, досліджено вплив економічної ситуації в державі та недостатньої розвиненості соціального забезпечення на рівень злочинності неповнолітніх, з'ясовано основні напрями вдосконалення заходів економічного та соціального запобігання згвалтуванням, що вчиняють неповнолітні.

Ключові слова: запобігання; економічні заходи запобігання; соціальні заходи запобігання; формування особи неповнолітнього гвалтівника; неповнолітній.

Рассмотрены основные экономические и социальные меры, направленные на предотвращение изнасилований, которые совершают несовершеннолетние, исследовано влияние экономической ситуации в государстве и недостаточного развития социального обеспечения на уровень преступности несовершеннолетних, уяснены основные направления совершенствования мер экономического и социального предотвращения изнасилований, которые совершают несовершеннолетние.

Ключевые слова: предотвращение; экономические меры предотвращения; социальные меры предотвращения формирование личности несовершеннолетнего насильника; несовершеннолетний.

The basic economic and social measures to prevent rape who commit minor, the effect of the economic situation in the country and the underdevelopment of social security to the level of juvenile crime has been determined the direction of improving the economic and social measures to prevent rape who commit minor.

Keywords: prevention; prevention of economic activities; social activities to prevent the formation of the identity of a juvenile rapist; minor.

Для неповнолітніх завжди більш притаманним було вчинення корисливих та насильницько-корисливих злочинів (крадіжки, грабежі, розбої, хуліганства тощо). Наприклад, за даними Держкомстату, у

2010 р. кількість злочинів, учинених неповнолітніми та за їх участі, становила 17,3 тис. (3,5 % у загальній кількості злочинів, зареєстрованих органами внутрішніх справ, серед яких кожен другий – тяжкий), що на 12,3 % більше у порівнянні з 2009 р. Кількість грабежів зменшилася на 36,4 %, учинено 76 умисних убивств.

Але, незважаючи на спрямованість неповнолітніх на вчинення таких злочинів, вони також учиняють і злочини проти статевої свободи й статевої недоторканності. Наприклад, у 2008 р. кількість зареєстрованих органами внутрішніх справ зґвалтувань, учинених неповнолітніми, становила 84 злочини, у 2009 р. – 67, у 2010 р. – 43. Але слід зазначити про високий рівень латентності статевих злочинів, такі злочини вчиняють не лише особи 14-річного віку, а й більш раннього віку.

Попередження злочинів загалом базується на виконанні суспільством значних соціально-економічних і культурно-виховних завдань його подальшого розвитку, тобто воно залежить від можливостей соціальної профілактики злочинності. Чим ефективнішою буде загальносоціальна профілактика, тим менша потреба в застосуванні спеціальної профілактики [1, с. 11–12].

Загальносоціальні заходи, як відомо, розраховані на тривалий період дії. Методи загальносоціальної профілактики являють собою комплексну систему способів цілеспрямованої діяльності всіх суб'єктів профілактики для розв'язання значних соціальних, економічних та інших проблем життя суспільства, удосконалення суспільних відносин [2, с. 56].

Проблематику боротьби зі статевими злочинами загалом і зґвалтуваннями зокрема досліджували багато вчених, серед яких: Ю. В. Александров, Ю. М. Антонян, В. І. Борисов, П. А. Воробей, В. В. Голіна, Б. М. Головін, Б. Л. Гульман, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, Л. В. Дорош, А. І. Долгова, О. П. Дяченко, А. А. Жижилєнко, А. Ф. Зелінський, А. П. Закалюк, О. М. Ігнатів, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, О. О. Кваша, В. М. Кудрявцев, М. М. Корчовий, І. І. Лановенко, О. М. Литвак, Л. В. Левицька, Г. М. Мінковський, А. А. Музика, В. О. Навроцький, М. О. Ісаєв, Н. О. Озова, Є. П. Побегайло, Д. В. Рівман, В. О. Туляков, І. К. Туркевич, З. А. Тростюк, П. Л. Фріс, Я. М. Шевченко, О. М. Яковлев. В основу дослідження покладено праці фахівців із психології, соціології, психіатрії: Р. Аткінсона, О. Г. Дозорцевої, О. О. Зайцева, І. С. Кона, Р. Крафт-Ебінга, Д. Майерса, С. В. Познишева та ін.

Усі попереджувальні заходи щодо зґвалтувань можна поділити на певні групи.

Перша група – заходи попередження зґвалтувань, учинених неповнолітніми, економічного характеру, що значною мірою визначають характер і рівень розвитку матеріальних умов, життя суспільства, справляючи прямо чи опосередковано вплив на всі її сфери. Тому одним з основних заходів загальносоціальної профілактики зґвалтувань є стабілізація економічних процесів, а також підйом вітчизняної промисловості й сільськогосподарського виробництва, що надасть можливість державі вкладати якомога більше коштів у соціальну сферу.

Заходи економічного характеру полягають у: а) прийнятті та дотриманні закону про молодь, спрямованого на розв'язання

економічних проблем неповнолітніх; б) поліпшення матеріального рівня сімей, які мають неповнолітніх, захисту малозабезпечених сімей, гарантованості їх працевлаштування; в) покращення матеріального забезпечення дитячого й молодіжного спорту, творчості, ремісництва й дозвілля; г) зниження рівня підліткового та молодіжного безробіття.

Заходи попередження злочинності неповнолітніх економічного характеру здебільшого спрямовані на нейтралізацію криміногенних наслідків функціонування економічної сфери й проявляють себе як на макрорівні (наприклад, оздоровлення економіки країни в цілому; економічний захист найменш забезпечених верств населення з допомогою введення науково обґрунтованого прожиткового мінімуму), так і на мікрорівні (наприклад, пільги й допомога конкретним особам, які перебувають у критичних ситуаціях) [3, с. 11].

Економічна реформа в нашій країні має бути спрямована не тільки на стабілізацію економіки, що перебуває в кризовому стані, а й на підвищення життєвого рівня населення. Для цього необхідно суттєво скоротити молодіжне безробіття, матеріально забезпечити дитячий та молодіжний спорт, творчість і дозвілля. Наприклад, з метою активізації трудової діяльності молодого покоління необхідні такі заходи економічного характеру:

а) передбачити в місцевих або регіональних бюджетах кошти для фінансування діяльності щодо створення робочих місць для неповнолітніх;

б) установити в регіонах пільгове оподаткування, кредитування, цільове фінансування та інші форми підтримання та стимулювання діяльності роботодавців щодо забезпечення зайнятості неповнолітніх.

Підвищення рівня матеріального добробуту, якості життя як населення загалом, так і сімей, які виховують неповнолітніх, є важливою умовою попередження зґвалтувань, учинених неповнолітніми. Однак ужиття лише економічних заходів, насамперед виробничого характеру, не буде ефективним у боротьбі зі зґвалтуваннями.

Навіть у багатих і розвинених країнах вчиняють зґвалтування, а отже, причиною таких злочинів не є лише матеріальні умови життя людей. Але чим багатша країна, тим ефективніше, як показує практика, працюють її правоохоронні органи.

Під заходами соціального характеру слід розуміти діяльність державних і недержавних органів та установ, громадських і релігійних організацій, різних соціальних прошарків суспільства, заснованих на поєднанні ідей, поглядів і стосунків людей у суспільстві.

Забезпечення статевої недоторканності дітей та підлітків завжди було серед пріоритетів юридичної науки [4, с. 91]. Але для того щоб попередження злочинності серед неповнолітніх було ефективним, необхідні зусилля суспільства загалом у напрямі забезпечення гармонійного розвитку підлітків при повазі до їх особистості й заохочення її розвитку з раннього дитинства [5, с. 23].

До заходів соціального характеру, на наш погляд, належать: 1) організація соціальної допомоги неблагополучним сім'ям; 2) соціальна допомога безпосередньо підліткам; 3) контроль і управління сферою

спілкування неповнолітніх, організація їх дозвілля; 4) організація морального, статевого й духовного виховання підлітків у сім'ї, навчально-виховних закладах; 5) суспільно-патріотичне виховання підлітків; 6) підвищення рівня навчального процесу, створення системи профілактики в кожному навчальному закладі.

Розглядаючи питання профілактики порушень сексуальної поведінки в неповнолітніх, майже всі автори особливу увагу приділяють соціальному оточенню, насамперед сім'ї. Зрозуміло, що моральне неблагополуччя сім'ї (бійки, пияцтво, насильство в сім'ї, учинення батьками злочинів) у подальшому може негативно вплинути на поведінку підлітка.

Звичайно, негативні моменти виявити складно, тим більше, що втручання в сімейні справи має бути коректним і тактовним. Але якщо такі факти стають відомі громадськості, то державні й недержавні органи та установи мають надавати соціальну, психологічну та педагогічну допомогу такій сім'ї.

Важливе значення має максимальна увага до підлітка, розуміння складності й суперечливості його суб'єктивного світу, розширення можливостей реалізації особистісних потреб та інтересів (наприклад, самоствердження) у різних сферах навчальної та громадської діяльності. Для цього необхідні гідний рівень життя, доступність освіти й охорони здоров'я, створення кращих умов навчання, праці та відпочинку, підвищення ефективності виховної роботи.

Найефективнішою соціальною підтримкою є надання психологічної допомоги, юридичної консультації, робочих місць тощо.

Для активізації трудової діяльності молодого покоління необхідним є вживання таких соціальних заходів:

а) утворити в структурі органів молодіжної біржі праці спеціалізовані підрозділи щодо забезпечення зайнятості неповнолітніх;

б) розробити цілові регіональні та муніципальні програми, що дають гарантію першого робочого місця молодим кадрам;

в) передбачити залучення неповнолітніх у виробничі сфери з упровадженням найбільш передових технологій.

Слід зазначити, що підліткам притаманні погана соціальна пристосованість і загальна незадоволеність своїм становищем у суспільстві. Тому, справляючи профілактичний вплив на неповнолітніх гвалтівників, слід у кожному конкретному випадку з'ясовувати й оцінювати умови життя і побуту підлітка, дані про негативний вплив на його поведінку старших за віком осіб, інші особистісні риси.

Узагальненою суб'єктивною причиною статевого злочину є мотивація – наслідок взаємодії особистості й середовища, оскільки неповнолітні перебувають не тільки в родині, а й у мікросередовищі, що їх оточує. У зв'язку з цим, важливим напрямом загальносоціального попередження зґвалтувань, учинених неповнолітніми, є організація їх дозвілля. За даними ГУ МВС України в м. Києві, в 2009 р. 1574 (23 %) неповнолітніх, які перебували на профілактичному обліку в органах внутрішніх справ, не відвідували гуртки, секції та установи додаткової освіти, проводячи вільний час на вулиці в компанії однолітків.

Важливим профілактичним заходом є недопущення впливу криміногенного середовища на законослухняних осіб, яких необхідно орієнтувати на вітчизняні духовні цінності, залучаючи до цього релігійні організації. Найефективнішими заходами загального попередження розглянутого виду злочинів є організація позитивно спрямованого дозвілля підліткових груп, пропаганда здорового способу життя, активне залучення їх до занять фізкультури і спорту, мистецтва й літератури. Ця діяльність повинна здійснюватися у всіх інститутах соціального розвитку, у яких навчаються, працюють або проводять вільний час підлітки.

За даними опитування неповнолітніх, учинення зґвалтувань здебільшого було зумовлено їх негативними звичками й стереотипами поведінки, а також позицією схвалення і "розуміння" з боку однолітків, що пояснюється низьким рівнем моральності не лише підлітків, а й суспільства загалом. У зв'язку з цим, важливого значення набуває моральне виховання неповнолітніх, що полягає в прищепленні їм таких якостей, як добропорядність, ввічливість, дисциплінованість. А батьки, вчителі, викладачі, у свою чергу, повинні подавати особистий приклад. Інакше до підлітків слід застосовувати заходи громадського та адміністративного впливу.

У молодіжному середовищі необхідна також пропаганда культури статевих стосунків.

Важливу роль також повинна відігравати морально-духовна спрямованість виховної роботи з підлітками, з усуненням кримінально-ринкової психології, відродженням психології колективізму, співчуття, справедливості й жертвовності в ім'я вищих соціальних інтересів. З цією метою необхідно застосовувати такі педагогічні методи, як корекція дефектів у вольовій сфері, корекція відчуженості, тривожності (страхів), емоційне співпереживання, корекція бродяжництва, самокорекція, організація позитивної діяльності.

Для підвищення рівня моральності необхідно прищеплювати молоді суспільно-патріотичне виховання, що передбачає: відновлення і розвиток діяльності музеїв в освітніх установах; підвищення мотивації молоді до служби в Збройних силах України; залучення установ культури та освіти до розвитку військово-патріотичного виховання.

До соціальних заходів також можна віднести підвищення рівня навчального процесу. Здебільшого педагоги не виявляють і не усувають причини, що зумовлюють антигромадську поведінку. Правопорушення учнів, зазвичай, приховують, що в подальшому може бути одним із чинників учинення зґвалтувань.

Дослідники зазначають, що неповнолітні піддавалися насильству в школі або у вуличній компанії, але розповіли про це вчителям тільки 2 %, що свідчить про низький рівень недовіри до них [6, с. 21].

Таким чином, зростання рівня економіки є головною складовою поліпшення умов життя суспільства, а отже, зниження рівня злочинності, зокрема, серед неповнолітніх.

Отже, до головних заходів економічного характеру, спрямованих на попередження зґвалтувань, учинених неповнолітніми, належать:

ухвалення закону про молодь, спрямованого на розв'язання чи мінімізацію економічних проблем неповнолітніх;

поліпшення матеріального становища сімей, які виховують неповнолітні, захист малозабезпечених сімей, гарантованість їх працевлаштування;

зниження рівня підліткового та молодіжного безробіття;

поліпшення матеріального забезпечення освітніх закладів.

Необхідним є також поліпшення системи профілактики в кожному навчальному закладі, а саме: чітке виконання навчального плану; забезпечення повсякденної зайнятості учнів після занять корисними видами діяльності (організація спортивних секцій, гуртків, відвідування музеїв, кінотеатрів тощо); роз'яснення підліткам правил поведінки на вулиці і в інших місцях з метою недопущення обставин, що сприяють учиненню згвалтувань.

Таким чином, у сфері освіти необхідно:

а) створити умови для безкоштовного отримання всіма бажаючими середньої (повної) загальної освіти;

б) ужити заходів для розвитку установ початкової професійної освіти всіх типів;

в) відтворити в кожному навчальному закладі відповідні органи профілактики правопорушень учнів.

На нашу думку, у школах необхідно запровадити посади шкільних дільничних інспекторів міліції, що, безсумнівно, підвищить рівень профілактичного впливу на учнів. Важливу роль у профілактиці злочинності відіграє також шкільний психолог, який здійснює психокорекцію школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Литвинов А. Н. Профилактика преступлений. От теории к практике : [науч.-практ. пособие] / А. Н. Литвинов, Т. С. Гавриш. – М., 2003.

2. Мишота В. А. Предупреждение сексуальных посягательств в отношении несовершеннолетних в семье : [учеб. пособие] / Мишота В. А. – М., 2003. – 80 с.

3. Масленников К. И. Оперативно-розыскные и криминологические проблемы предупреждения насильственных действий сексуального характера : дис. ... канд. юрид. наук / К. И. Масленников. – СПб., 1999.

4. Люблинский П. Половые посягательства против детей / П. Люблинский // Проблемы преступности : [сб. науч. тр.]. – М., 1926.

5. Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних (Эр-Риядские руководящие принципы), приняты и провозглашены резолюцией 45/112 Генеральной Ассамблеи от 1 дек. 1990 г.

6. Замышляев Д. В. Социально-психологические предпосылки правонарушений несовершеннолетних / Д. В. Замышляев // Российский следователь. – 2003. – № 2. – С. 21.